

Croatica 42/43/44/1995-6.

Izvorni znanstveni članak

Milan Moguš

(Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb)

O GOVORU IVANA KUKULJEVIĆA SAKCINSKOGA NA HRVATSKOM JEZIKU U HRVATSKOM SABORU

UDK 808.62

Ivan Kukuljević Sakcinski održao je 2. svibnja 1843. godine govor na hrvatskom jeziku u Hrvatskom saboru. To je bilo prvi put da jedan zastupnik Hrvatskoga sabora govori hrvatski u toj instituciji unatoč činjenici da je službeni jezik bio tada latinski. U članku se iznose i interpretiraju glavne misli iz spomenutoga Kukuljevićeva govora.

Iako je ilirski pokret kao udarna snaga Hrvatskoga narodnoga preporoda u 19. stoljeću ocijenjen, s pravom, kao politički pokret, činjenica je da su se ilirci (mogli bismo čak reći: gotovo svi ilirci) bavili na ovaj ili onaj način afirmacijom materinskoga jezika jer je borba za materinsku riječ postala jednim od glavnih čimbenika u izgradnji moderne hrvatske nacije. Zato je razumljivo što su nosioci preporodnih ideja nastojali radi-

kalno promijeniti i promijenili su dotadanji odnos prema domaćem materinskom idiomu čija je društvena uloga u početnim desetljećima 19. stoljeća, bar u kajkavskoj Hrvatskoj, bila neznatna. Već 1830. godine svojom nastupnom knjižicom, *Kratkom osnovom horvatsko-slavenskoga pravopisanja*, budući vođa ilirskoga pokreta Ljudevit Gaj upozorava da "materinski jezik vu horvatski zemlji, ako baš za ništar i nemar ne derži se, vu nikakovem vendar poštenju ne stoji izvišen"¹. Jednako je tako još prije Gaja, 1815. godine, konstatirao Antun Mihanović da materinski jezik mnogi "ne samo zapušćaju, nego i govoriti se sramuju"², da i ne govorimo o poznatoj tužaljci Pavla Stoosa u pjesmi *Kip domovine*:

*Narod se drugi sebi raduje,
a z menum sinko moj se sramuje.
Vre i svoj jezik zabit Horvati
hote ter drugi narod postati.*³

Kad se pođe od takvih konstatacija, onda se može zamisliti koliko je trebalo želje, volje i napora da skrb za hrvatski jezik postane sastavnim i svakodnevnim dijelom preporodnoga djelovanja. U tom će pogledu osobito važnu ulogu odigrati *Danica ilirska*, časopis koji je u svakomu broju donosio bar poneki članak iz jezikoslovne problematike.

Ali i osim toga, nazovimo ga "književnoga" djelovanja i kruga, nastojanja su ilirskoga pokreta bila usmjerena prema još dvama ciljevima: da se hrvatski jezik pojavi na dvama veoma važnim mjestima – u školi i u javnomu životu. Oba su nastojanja tekla više-manje paralelno.

U vezi s prvim ciljem, s prodorom u školstvo, treba se podsjetiti da je početak visokoškolske nastave u Zagrebu vezan uz djelovanje isusovaca koji su otvorili svoj prvi filozofski tečaj u Zagrebu 1662. godine. Taj je kolegij filozofije proširen idućih godina drugim nastavnim kolegijima (npr. logikom, matematikom, fizikom i metafizikom) te je privilegijem kralja Leopolda I. dobio 1669. godine sva prava sveučilišta koje je često nazivano Zagrebačka akademija⁴. Razumije se da je u takvoj ustanovi nastavni jezik bio latinski i da su udžbenici bili latinski pisani. Takva se praksa održavala stoljećima i teško je bilo zamisliti da bi se mijenjala. Pa

¹ Ljudevit Gaj: *Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisanja*. Budim 1830, str. 4.

² Antun Mihanović: *Reč domovini*. Beč 1815.

³ Pavao Stoos: *Kip domovini*. Danicza Horvatzka, Slavonzka y Dalmatinzka I/3, Zagreb 1835.

⁴ Vidi: Žarko Dadić: *Hrvati i egzaktne znanosti u osvitu novovjekovlja*, izdanje Naprijed, Zagreb 1994, str. 231.

ipak: valovi novoga gibanja počeli su zapljuskivati i tu ustanovu. U prvim desetljećima 19. stoljeća Zagrebačka je akademija imala dva fakulteta: pravni i filozofski (jer je teologija još od 1784. godine reformom Josipa II. bila odvojena od Akademije i prenesena u ondašnje sjemenište). I upravo je tu napravljen prvi prodor nastojanjem da se predavanja iz "*horvatskoga*" jezika (tj. kajkavske književne stilizacije) uvedu u nastavu i te visokoškolske ustanove.

Misao o uporabi materinskoga jezika u Akademiji nije bila sasvim nova. Naime, sve je napore da konačno i u Zagrebu dođe do sveučilišta pratila neprestano dodatna želja da na takvu najvišem učilištu u Hrvatskoj bude mjesta i za učenje materinskoga jezika, kad već nastavni jezik mora biti latinski. Tu je želju ponovo aktualizirao u osvjet hrvatskoga narodnoga preporoda Matija Smodek (u izvorniku: Matho Smodek), tadanji "*naukov slobodnih i mudroljublja naučanstnik i Visokoga Stola banskoga sudbenoga prisežni biležnik*", dakle pravnik i poučavatelj "*mudroljublja*" ili filozofije (jer je *mudroljublje* hrvatski kalk grčke riječi φιλοσοφία).

Teško je odrediti neposredan povod tomu Smodekovu angažmanu, ali su se neke stvari ipak dogodile: u općoj preporodnoj uzavrelosti pojavila se 1830. spomenuta Gajeva *Kratka osnova*, tj. knjižica o reformi latiničke grafije, 1832. godine objavljuje Janko Drašković svoju raspravu *Disertatia*, dok je Juraj Rukavina, postavši potkapetanom kraljevstva, svoju zahvalu Hrvatskomu saboru izrazio, potpuno izvan običaja, hrvatskim jezikom. Sve je to poticalo Smodekovo nastojanje da ostvari zamisao koja je u njemu već nekoliko godina bila sazrijevala, pogotovu pošto se sa studija u Pešti vratio u Zagreb. Konačno mu je i odobreno da može besplatno predavati "*materinski jezik*" kao neobvezatni predmet za one slušače Akademije koji to žele.

Svoje nastupno predavanje održao je Matija Smodek u Akademiji ("*vu ovi hiži mudric*") 6. studenoga 1832. godine pod naslovom *Blagorečje pri početku navučanj materinskoga jezika*⁵, i to se smatra početkom uporabe hrvatskoga jezika na najvišem učilištu u Hrvatskoj. Bilo je to u vrijeme snažnoga otpora nasilnoj mađarizaciji, značajnog i zato što se hrvatska riječ čula godinu dana prije negoli je 1833. godine nastava mađarskoga jezika postala obvezatna za sve visoke škole u Hrvatskoj.

Smodek je predavao hrvatski jezik na sveučilištu sve do 1846. godine, dakle punih 14 godina. Na taj je način vrlo djelotvorno pomagao podizanju svijesti u vrijeme hrvatskoga narodnoga preporoda. Hrvatski je književni jezik, zamjenjujući sve više kajkavske književne oblike štokav-

⁵ Tekst Smodekova nastupnoga predavanja nalazi se kao rukopis pohranjen u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu (signatura: R 6144).

skima, postupno prodirao i u javni život. Sazrijevali su sve više uvjeti da se krene dalje, da se napravi odlučan korak prema upotrebi hrvatskoga jezika u najvažnijoj političkoj instituciji, u Hrvatskome saboru.

Povezati početak učenja hrvatskoga jezika na ondašnjem sveučilištu i zahtjeve za njegovom upotrebom u Hrvatskome saboru ima smisla iz dva razloga. Prvi je možda slučajna koincidencija. Naime, iste godine kad je Matija Smodek održao svoje nastupno predavanje, potkapetan Juraj Rukavina zahvalio se, kako rekosmo, na toj časti u Hrvatskome saboru, mimo običaja, na hrvatskom jeziku. Drugi je razlog važniji. Pošto je prošlo već desetljeće od početka Smodekova poučavanja materinskoga "horvatskoga" jezika, istupio je u Hrvatskom saboru Ivan Kukuljević Sakcinski i održao 2. svibnja 1843. svoj govor na hrvatskom jeziku. Unatoč činjenici da je ilirski pokret već počeo ubirati prve plodove nacionalnoga buđenja, prvenstveno na književnom i jezičnom polju, Kukuljevićev je istup bio tada u političkome smislu prvorazredan čin. I taj njegov govor na hrvatskom jeziku sav je posvećen upravo tomu jeziku.

Kukuljević je pošao baš od konstatacije da se u Akademiji, na njegovu radost, uči hrvatski jezik. Štoviše, potrebno je to učiniti "ne samo u Akademiji, nego u cijelom dištriktu Akademije zagrebačke" -- kako bi "svi izobraženji stanovnici kraljevinah naših (tj. Hrvatske i Slavonije) svoj materinski jezik dobro i izvrsno" naučili. "Nu, pitam ja, nastavlja Kukuljević, s poniznim dopuštenjem: za kakovu će korist i svrhu biti učenje našega jezika" ako onaj tko nauči hrvatski književni jezik na nekom učilištu ne bude imao od toga nikakve materijalne koristi, ako "ništa ne bude si mogao zaslužiti" jer materinski jezik nije uveden u javni život. Oni koji su zaposleni "u javnih službah", zanemarivat će ga kao i do sada. Zato podizanje katedara hrvatskoga jezika "u dištriktu Akademije zagrebačke" ima samo onda smisla ako se taj jezik bude ravnopravno rabio "u javnom životu i u poslovih" javnih. Ako toga ne bude, učenje će se hrvatskoga jezika svesti na neke vrste zabavu, kao kad se "gizdavi gospodar" igra "sa svojim plaćenim slugom". Jer, zaključuje svoju uvodnu misao Kukuljević: "Mi svoj jezik čuvamo još uvijek samo za družinu i za naše kmete" dok smo "u obćinski život i u poslove uveli jezik latinski." Izvan službene i poslovne sfere, "u društveni život i u familiju našu uvuko se je s vremenom njemački jezik i promienio prirodjenu našu narav i način mišljenja otaca naših". Tako smo se sve više otuđili od sebe samih.

Razrađujući svoju misao o odnarođivanju, Kukuljević smatra da Hrvati izgledaju, što se jezične politike tiče, kao djeca "pod svakojakimi tutori". Sami su pristali da dođu pod tutorstvo mrtvog jezika latinskoga "koji nas drži za grlo, duši nas i nemoćne nas vodi i predaje u ruke" živim tutorima. Ti živi tutori su mađarski, njemački i talijanski jezik. Potpuno

ćemo propasti kao narod ako se tim tutorstvima ne odupremo, "ako se čvrsto ne stavimo na svoje noge, t.j. ako svoj jezik ne utvrdimo u domovini i ne postavimo ga vladajućim". U tom bi se pogledu Hrvati trebali ugledati na Mađare koji ni iz kojega razloga neće odstupiti od uporabe mađarskoga jezika i početi ga "zamjenjivati ma ikojim drugim a najmanje mrtvim".

Kad je već o Mađarima riječ, mnogi misle – nastavlja Kukuljević – da dopuštenje ugarske strane da se u Sabor uvede hrvatski jezik "nikad i nikad zadobiti nećemo". Kao odgovor na tu sumnju Kukuljević postavlja nekoliko retoričkih pitanja koja su zapravo središnja mjesta u njegovu govoru.

Prvo je pitanje: "Pitam se ja slobodnim duhom: tko može zapriečiti jednom cielom narodu, pa bio on i Bog zna kako malen, nu ako istinitu i krepku volju imade svojim prirodjenim jezikom govoriti, njega na prvo mjesto staviti i po tom narodnost svoju podići?"

Drugo: "Tko može i smije slobodnomu jednomu narodu kao što su konštitucionalni Hrvati i Slavonci to (da "u javnih službah" govore "svojim prirodjenim jezikom) zapriečiti?"

Treće: "Ima li sile na svijetu koja ono, što mu (narodu) Bog dade, uzeti smije?"

Budući da su odgovori na ova pitanja, po Kukuljevićevu mišljenju, sasvim jasni, vrijeme je da Hrvati pođu svomu cilju, da poput "ostalnih narodah europejskih koji su živimi jezici zamjenili mrtve ... postavimo svoj jezik na prvo mjesto". Hrvati se moraju prestati ponašati ponizno, krotko i plašljivo kao dosada, moraju se prestati u svojoj domovini bojati vlastitoga jezika "kao kakovog strašila".

Još jednu dilemu iznosi Kukuljević pred hrvatske sabornike, postavljajući također nekoliko pitanja. "Ili je možebiti jezik slavni predjah naših od providnosti nebeske, ili od kakova prokletstva na to osudjen, da uvijek u robstvu i kod prostoga puka prebiva, da uvijek u blatu kopa, da nikad u visinu poletjeti ne smije?" Ako je tako, onda je postupak jasan: "odhitimo ga odmah što prije zauviek u vjekoviti grob i zaboravimo ga posve" te prihvatimo koji drugi jezik.

Međutim, sasvim je jasno da nitko razuman ne misli da bi Hrvati trebali svoj jezik "odhititi". Budući da je tako, budući da smatramo da je naš materinski jezik "stvoren za svjetlost, moramo ga čistiti od svake tmine, moramo se samo za njega skrbiti, samo š njim najviše zabavljati se, on nam mora biti prvi pri srcu našem, š njim i po njemu moramo nesretnu domovinu i nesretni naš narod sretnim učiniti".

Uostalom, po Kukuljevićevu je mišljenju takav odnošaj prema materinskomu jeziku zapravo dužnost Hrvata, upravo dug prema vlastitoj povijesti. Jer, podsjeća Kukuljević, Hrvati su potomci "onih predjah, koji su u staro vrijeme materinski jezik svoj toliko ljubili, da su ga već u 9. stoljetju

izpovjednici u crkvu uveli" i tako ga izjednačili s latinskim i grčkim jezikom. Kao potomci slavni vojskovođa potrebno je sada, u 19. stoljeću "u kom se puci duhom i umom medju sobom bore", da se i mi počnemo tako boriti. Teško ćemo u takvoj borbi uspjeti "kad je duh naroda našeg, narodni naš jezik u lancih, kad se potlačen svigdje tuđemu mora klanjati". Zato je potrebno da, radeći složno, podignemo čast materinskoga jezika na ono mjesto koje po svemu zaslužuje. Nemojmo se bojati, uvjerava Kukuljević, da ćemo nastojanjem da vlastiti jezik uzdignemo na dostojno mjesto izgubiti "ustav naš ili konštituciju našu i municipalna prava naša". Ne, nego borimo se za hrvatski jezik "do zadnje kaplje karvi" jer "samo tako možemo u Hrvatskoj i Slavonskoj ostati Hrvati i Slavonci, a u svijetu slobodni nezavisni narod".

Istina je, oslikava Kukuljević našu stvarnost, da "crni oblaci, puni dažda i grada, vise nad nami i domovinom našom, silne velike vode obkoljavaju nas od svih stranah i groze nam se strašnom poplavicom". Kako li se možemo toga osloboditi nego, savjetuje Kukuljević, da iskopamo jame i kanale u koje će se voda ocijediti i da istodobno sagradimo čvrst most po kojemu ćemo prelaziti s jednoga suhoga mjesta na drugo. "Taj je most naš materinski jezik!" Nemamo se čega bojati ako ga sagrađimo.

Most o kojemu je riječ ne treba graditi brzopleto nego razborito i polagano. Trebalo bi najprije, po savjetu Kukuljevićeve, da slavni stališi i redovi "kraljevinah naših" počnu svoj materinski jezik tuđemu pretpostavljati, njega u javni život uvoditi te da se "u molbi za podignutje katedara narodnoga jezika ta klausula prida, da mi te katedre zato molimo, budući da mislimo s vremenom svoj jezik po primjeru drugih europskih narodah u javni život i u poslove uvesti" te tako mrtav jezik latinski živim zamijeniti. Ako to ne učinimo sada, zaključuje Ivan Kukuljević svoj saborski govor, ostat ćemo ne narod "nego sjena od naroda, zapušteni mali otok na moru i umrijeti ćemo prije ili poslije s mrtvim jezikom kao onaj čovjek, koj u cielom svom življenju za uzdržavanje svoga života baš ništa radio nije".

Sve što je Kukuljević rekao, rekao je tako jasno i pregnantno da mu nije potreban poseban komentar. Preuzimajući najbolje misli svojih pretходnika, napravio je odlučan korak prema pravom oživotvorenju položaja hrvatskoga jezika. Zato se njegov govor u Hrvatskome saboru, ne samo zato što je izrečen hrvatskim jezikom nego zbog obrazloženja koja je dao, može smatrati povijesnim. Bila je to potvrda još jednoga uspjeha preporodnoga gibanja među Hrvatima, gibanja koje je već rodilo prave pjesnike poput Stanka Vraza i Ivana Mažuranića, prave dramatičke poput Dimitrija Demetera, prave slikare poput Vjekoslava Karasa i prave skladatelje poput Vatroslava Lisinskoga. Doduše, do oživotvorenja izne-

senih Kukuljevićevih želja i zahtjeva nije odmah došlo, tj. 1843. godine, dakle u godini kad je ukinuto ilirsko ime. Međutim, nije se ni dugo čekalo. Uskoro je, već 1847. godine Hrvatski sabor konačno prihvatio njegov ponovni prijedlog da se, umjesto latinskoga, hrvatski jezik proglasi "*diplomatičkim*".

Tako se zapravo zatvorio krug. Pravo hrvatskoga jezika da bude "*diplomatičkim*", pravo koje je imao od Bašćanske ploče, Vinodolskoga zakonika, Razvoda istarskoga i mnogih drugih srednjovjekovnih gradskih statuta sada se opet "*kanoti naše starinsko djedinsko prirodjeno pravo*" moglo "*nasopet privlastiti*". Bio je to plod prvoga, udarnoga, veoma burnoga preporodnoga razdoblja u Hrvatskoj, razdoblja koje je po svojoj važnosti, svekolikom stvaralaštvu i uspjesima u izgradnji moderne hrvatske nacije nadmašilo ostala u dugoj povijesti hrvatskoga naroda. To je razdoblje iznimno značajno također u hrvatskoj kulturnoj i, posebice, u književnojezičnoj povijesti. Priklanjanjem kajkavskoga književnoga kruga većinskom novoštokavskom pismenom jeziku definitivno je uklonjeno književnojezično dvojestvo u Hrvata. U tom su pravcu osobito djelovali "ilirski" gramatičari: štokavac Vjekoslav Babukić i čakavac Antun Mažuranić. Misao o jednom zajedničkom jeziku koji crpi sokove iz svih hrvatskih narječnih sastavnica postala je opća, odnosno misao-vodilja zagrebačke filološke škole. Znatno je proširena uporabna sfera književnoga jezika, zaslugom Ivana Kukuljevića čak, eto, do saborskoga odnosno diplomatičkoga jezika. Time je nesumnjivo bila povećana njegova polivalentnost, što mu je učvrstilo standardnost. Zato su zasluge iliraca i velike i neizbrisive. U tom sklopu i Ivana Kukuljevića Sakcinskoga, dakako.

SUMMARY

ON THE SPEECH OF IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI IN THE CROATIAN PARLIAMENT

Ivan Kukuljević Sakcinski held a speech in Croatian on May 2nd 1843 in the Croatian Parliament. It was the first time that a member of the Croatian Parliament spoke Croatian in this institutions in spite of the fact that the official language at that time was Latin. In the article the author also gives an interpretation of the principal thoughts in the above mentioned speech.